

Dôsledkom súčasnej revolúcie v prírodných vedách je aj vznik nových špeciálnych prírodovedných disciplín. Prejavuje sa to najmä v biologických vedách, kde v poslednom čase vznikol celý rad nových vedných odborov. Materiál, ktorý prinášajú, je veľmi obsiahly. V dôsledku týchto nových faktov vzniká vo filozofii potreba filozofickej analýzy, potreba zovšeobecňovať a interpretovať nové vedecké fakty a údaje a súčasne rozvíjať aj metodológiu v súlade s novými úspechmi vedeckého poznania sveta a praxe.

Medzi nové biologické disciplíny patrí aj *etológia*. V súčasnosti sa rozvíja najmä na západe a prináša nové fakty a pohľady aj na človeka a jeho správanie. Myslíme si, že aj marxistická filozofia im musí venovať pozornosť. V našom článku sa chceme pokúsiť aspoň čiastočne vysvetliť jej názory, najmä etológov mníchovskej etologickej školy, osobitne K. Lorenza, ktorý v tomto roku dostal spolu s Tinbergenom a Fische-rom Nobelovu cenu za prácu a objavy v medicíne, a upozorniť na niektoré filozofické implikácie, ktoré si vyžadujú kritický marxistický rozbor.

Etológia, čiže porovnávací teória správania (*vergleichende Verhaltensforschung*), alebo len teória správania (*Verhaltensforschung, Verhaltenslehre*) je u nás ešte málo známa disciplína. Občas možno v rôznych časopisoch a novinách čítať zaujímavé články našich i sovietskych autorov o osobitnom správaní niektorých zvierat, ale nič o samej vede, ktorá skúma toto správanie. Roku 1970 vyšla na Slovensku kniha známeho amerického etológa D. Morrisa *Nahá opica*, ale opäť ani jedno uznanlivé alebo kritické slovo o etológii. Pritom diela etológov plnia knižnice a ich kladné i záporné myšlienky

penikajú do psychológie, pedagogiky, sociológie a iných spoločenskovedných disciplín. Aký je teda predmet etológie?

Etológovia hľadajú svojich predchodcov už v minulom storočí, napr. v Darwinovi, ba ešte aj pred ním. Každá veda môže pri hľadaní svojich predchodcov načierať ľubovoľne hlboko do minulosti, takže jeden z jej zakladateľov a dnes popredný reprezentant, Rakúšan K. Lorenz (nar. 1903) ornitológ a zároveň doktor filozofie, hovorí už o jej klasikoch, ku ktorým možno zaradiť zoológov Ch. O. Whitmana, O. Heinrotha (1871–1945), J. Huxleyho (nar. 1887), W. Craiga a iných. Možno však povedať, že táto veda sa začala systematickejšie rozvíjať až po prvej svetovej vojne. Začínala ako úzko špecializovaná biologická, od spoločenského života odtrhnutá a z jeho hľadiska málo zaujímavá disciplína. Zoológovia už dávno klasifikovali zvieratá podľa istých morfológických znakov. Zistili, že druhy a rody zvierat sa vyznačujú spoločnými znakmi, ktoré sa vyvinuli v ich špecifickej histórii. Tieto znaky sa dedia a sú v určitom časovom rozpätí nemenné. Whitman zistil, že druhy a rody sa vyznačujú aj istými špecifickými spôsobmi správania sa, ktoré sú dedičné a invariantné, a že podľa nich možno zvieratá klasifikovať často lepšie než podľa morfológických znakov. Je napr. ťažké nájsť spoločný morfológický znak rôznych druhov holubov a spojiť ich do rodu, pretože treba prihliadať na mnohé výnimky. Je však ľahké nájsť ich jediný a bezvýhradný etologický znak: nasávanie vody pri pití peristaltikou hltana. Je samozrejmé, že aj tieto spôsoby správania vyvíjali sa počas špecifickej histórie druhov a že teda túto históriu možno z nich spätne vystopovať. Práve na tomto základe sa napr. usudzuje, že Pteroclididae, stepiarske sú istým druhom, ktorý taktiež pije

vodu uvedeným spôsobom, hoci to nie je ich špecifický znak. Fylogeneticky sú bližšie holubom, než sa to dá usudzovať z ich morfológických znakov. Slovom, existuje nielen morfológická homológia, podobnosť, ale aj etologická podobnosť.

Tak sa pomaly rozvíjala etológia ako veda, ktorá skúmala a navzájom porovnávala dedičné formy správania zvierat, na základe čoho chcela prispieť k rekonštrukcii vývinových ciest jednotlivých druhov a rodov. Tento cieľ sleduje dodnes, no medzičasom preniesla svoje výskumy aj na človeka a začala pestovať tzv. etológiu človeka (Humanethologie), čím sa stala spoločensky zaujímavou. Lorenz si všimol človeka už dávnejšie, no radikálny obrat v tomto smere nastal po druhej svetovej vojne. Dnes stojí človek v popredí záujmu mnohých etológov. Viedli k tomu podľa etológov jednak odborné etologické výskumy, ktoré sa začali celkom prirodzene rozširovať aj na človeka ako prírodného tvora a živočícha, jednak ľudská história a potreby uvažovať o ľudskej budúcnosti v atómovom veku.

Aj etológovia sa usilujú riešiť tieto problémy, pravda, ich závery nie sú jednoznačné. Lorenz vydal r. 1965 dva zväzky svojich starších a novších etologických štúdií pod názvom *O správaní sa zvierat a ľudí*. Ešte predtým, r. 1963 vydal významné dielo *Takzvané zlo s podtitulom K prirodzeným dejinám agresie*, v ktorom sa problémy človeka posúvajú ešte viac do popredia a ktoré dosiahlo už r. 1965 jedenást vydaní. Rieši v ňom spoločensky zaujímavý problém: otázku agresivity v živočíšnej ríši vôbec a osobitne u človeka. Aj v dôsledku týchto prác sa etológia v istom zmysle dostala do popredia spoločenského záujmu na Západe.

Etológia človeka zisťuje, že nielen zvieratá toho istého druhu majú popri morfológickom zhodách aj isté rovnaké zdedené spôsoby správania motivovaného inštinktom a zábranami, ale že tieto druhové zhody má aj človek, pričom určité obdoby existujú aj medzi zvieratom a človekom.

Človek sa podobá svojim zvieracím predkom nielen anatomicky, morfológicky, fyziologicky atď., ale podľa etológie aj psychicky a sociálne. Má mnoho anatomických, ale aj sociálnych rudimentov, mnoho foriem správania sa, ktoré sú bežnému pohľadu zväčša skryté, treba ich vedecky odhaľovať, analyzovať, pretože majú už ľudskú podobu, sú transponované do špecificky ľudskej kvalitatívnej roviny. Prirodzene, človek má aj špecificky ľudské formy správania, ktoré vznikli počas jeho vlastného vývinu, a to aj také, ktoré nie sú celodruhové a dedičné, ale historicky, časopriestorovo podmienené. Tieto formy však už etológiu ako prírodovednú disciplínu nezaujímajú, lebo si všímajú len to, čo je celodruhové, prípadne mnohodruhové a dedičné, teda v určitom zmysle nepodmienené.

Podľa etológie je človek špecificky, transformovane spojený so zvieratom na oveľa širšej báze, než sa to bežne predpokladá, a existuje veľa celodruhových ľudských foriem správania sa, ktorým nachádzame obdobu už u zvierat. Údajne sa u nich stretávame aj s obdobou „dobrej spoločenskej výchovy“, bontónu a mravnosti, ktorými sa podľa bežných predstáv človek najviac líši od zvierat! Aj mnohé zvieratá sa vraj zdravia, prinášajú si pri návštevdary, sú láskavé voči podriadeným a slabším, vedia pre nich obetovať aj život atď. Pravda, človek má vraj v sebe už pretransformovanú zvieraciu agresivitu, ktorá ovplyvňuje do istej miery jeho konanie na každom kroku a popri pozitívnych činoch prejavuje sa aj negatívne.

Človek má v sebe — podľa etológov — ako spoločenský kultúrny tvor zvyšky svojho zvieracieho predka. Etológia predpokladá, že obdobie spoločenskosti, kultúrnosti človeka je nepatrným časovým zlomkom jeho prírodnosti. Človek bol zvieratom oveľa dlhšie, než je človekom, a podľa etológie je preto nemysliteľné, aby za tento krátky čas zhodil zo seba svoju prírodnosť a temer úplne — okrem niektorých elementárnych živočíšnych funk-

cií — sa odbiologizoval. Preto vraj jeho prírodnosť preráža cez jeho spoločenskosť.

Etológia ako moderná disciplína čiastočne sa už poučila z neúspechov biologizujúcich smerov a snaží sa — ako to sama vehementne vyhlasuje, i keď najčastejšie neoprávnene — distancovať sa od nich. Lorenz napr. vyhlasuje, že „nikomu nemôže byť podceňovanie rozdielov medzi zvieratom a človekom vzdialenejšie než porovnávajúcemu etológovi“ (9, s. 173). E. Eibl-Eiblsfeld prízvukuje, že „ten, kto odvodzuje normy ľudského správania len z rozšírenosti nejakého správania vo zvieracej ríši, narúša disciplínu vo vede“ (2, s. 109). Ostro odsudzuje za takýto postup „kvázi-biológa“ F. Franka, ktorý odvodzuje direktívy pre správanie ľudí zo života poľných myši, králikov, stepných psov atď. Etológia sa snaží ustavične zdôrazňovať, že človek je v živočíšnej ríši špecifickým, od zvierat „na celej čiare“ odlišným tvorom, a ak je jeho spoločenskosť determinovaná prírodnosťou, je to už prírodnosť pretvorená, pozdvihnutá do ľudskej roviny, špecifická, poľudštená. Človek je vraj už biologicky špecifickou kvalitou, odlišnou od zvierat.

Ľudská špecifickosť sa prejavuje v mnohých súvislostiach podľa etológov tak, že človek zapadá do vyšších štruktúrnych súvislostí správanie, ktoré si priniesol zo zvieracej ríše, a že teda toto správanie je často len kvalitatívne umocnené a pretvorené správanie zvierat, jeho blízkych, ale aj vzdialených predkov. Človek teda nestratil kontinuitu so zvieracím svetom, z ktorého vyšiel, a je prírodnou bytosťou aj svojím správaním. Hýbu ním inštinkty, vrodenej podnetové mechanizmy atď., iba — ako hovorí Lorenz — „tieto vrodene elementy hrajú v ľudskom správaní neporovnateľne menšiu úlohu ako u ktoréhokolvek zvierata a preplietajú sa u neho oveľa komplikovanejším spôsobom s vyššou mozgovou činnosťou, s učením sa a myslením, ktoré ich z veľkej časti zatláčajú do úzadia“ (9, s. 156). Preto Lorenz

nazýva človeka „bytosťou, ktorá je spomedzi vyšších živočíchov najchudobnejšia na endogénne, automatické formy pohybu“ (9, s. 165).

V tomto zmysle etológia najmä v Lorenzovom poňatí chápe vrozenosť určitých foriem správania sa u človeka a isté paralely v správaní zvierat a ľudí. Odhaľuje ich, no poukazuje na to, že človek v dôsledku svojej relatívnej slobody transformuje zvieracie správanie do vyšších rovín a prípadne ho rozmanite variuje. Preto medzi zvieracím a ľudským správaním sú nielen zhody, ale aj rozdiely.

Špecificky ľudské, spoločenské v človeku je to „univerzálne“, od zvierata odlišné, na ktoré poukazoval aj Marx. Etológovia nehovoria o ľudskej univerzálnosti, ale rozvádzajú ju v mnohých iných termínoch.

Etológia neodhaľuje, alebo len nedostaťtočne, príčinu toho, prečo sa človek stal univerzálnou bytosťou, nevidí ju v práci, v premyslenom fyzickom boji človeka s prírodou, a tým aj v sebavytváraní samého človeka. Etológia vyvodzuje ľudskú špecifickosť z domestikácie človeka, ktorá astrofiou, hypertrofiou a disociáciou inštinktov a príslušných spôsobov správania porušila biologickú rovnováhu u jedného z pongidov a vytvorila predpoklady pre vznik človeka. Sotva možno pochybovať o tom, že domestikácia, t. j. usadlý spôsob života zohral veľkú úlohu vo vývine človeka, avšak iste nie prvoradá úlohu, pretože domestikácia už predpokladá výrobu. Engels hovorí, že začiatky osadzovania v dedinách spadajú do tretieho, najvyššieho stupňa divočstva, ktoré predpokladá už vysoký stupeň vývinu človeka a pomerne dokonalé výrobné nástroje, ako je napr. sekera (10, s. 159—160). Človek žil predtým sťahovavým spôsobom života a vyrábal. Oheň poznal oveľa skôr, než sa usadil. L. E. Sosnovskij poznamenáva, že už „pitekantrop začal prácou meniť svoju prirodzenosť a prispôbovať si okolité prostredie“ (3, s. 28). Domestikácia

teda človeka nevytvorila, ale ho azda len dotvárala. Človeka vytvorila práca, ktorá je staršia než domestikácia.

Lorenz nevysvetľuje, prečo práve domestikácia spôsobila uvedené zmeny v inštinktoch, zábranách a spôsoboch správania. Zdá sa pochopiteľnejšie, že atrofiu inštinktov, ktorá je podľa etológie predpokladom rozvoja rozumu, spôsobila práca. Pri práci musí človek stále rozmyšľať a rozhodovať sa, a preto nemôže používať stereotypné inštinkty. Teda nie atrofia inštinktov je predpokladom vývinu rozumu, ale skôr vývin rozumu zapríčinil štruktúrne prispôsobené atrofovanie inštinktov.

Podľa etológie domestikácia vytvorila človeka. Lorenz to dokazuje len nepriamo, prostredníctvom domestikovaných zvierat. Tieto zvieratá totiž ešte možno porovnávať s ich divými predkami, ale človeka už nie. Preto ak spomíname, že zmeny u zvierat spôsobila domestikácia, podľa Lorenza ich spôsobila aj u človeka.

Domestikácia vraj podmienila aj vznik ďalších ľudských špecifických vlastností. Sú to mravnosť a rozum, teda vlastnosti, ktoré sa pokladajú len za výsadu človeka. Etológia sa však domnieva, že aj zvieratá majú dispozície mravne konať a myslieť, ale že od ľudskej mravnosti a myslenia sa kvalitatívne líšia, pretože aj v tejto súvislosti došlo k dialektickému skoku od zvierata k človeku.

Podľa etológie napr. atrofia ľudských pôvodných sociálnych pudov a im zodpovedajúcich spôsobov správania fakticky znamená ich ustrnutie, neschopnosť prispôbiť sa novým podmienkam sociálneho života, čoho dôsledkom je ich zlyhávanie. Preto — uzatvára Lorenz — „domestikácia je dvojsečná zbraň. Urobila síce človeka človekom, urýchlila jeho vývin závratným tempom, ale tým, že spôsobila atrofiu istých pudov a vrozených foriem správania, urobila ho riskantnou, možno príliš slobodnou a svojou slobodou zneužívajúcou bytosťou. Celá dvojsečnosť domestikáčného pôsobenia, celá „odvážnosť“ ľudskej bytosti kvie práve v tom, že ur-

číté normy akcie a reakcie museli vypadnúť, »aby sa človek stal človekom«, kým súčasne iné nesmeli vypadnúť, ba ani vo väčšej miere kvantitatívne sa rozmnožiť alebo zmenšiť, aby človek zostal človekom (9, s. 193).

Tieto Lorenzove úvahy jednoznačne pripomínajú dnes na Západe bežné výpady proti rozumu ako príčine zla, atrofie ľudských inštinktov. V skutočnosti však nepoukazujú na to, že vinný je tu nerovnomerný vývin duchovných stránok človeka a najmä podmienky, ktoré ho priamo implikujú. Lorenzove úvahy sú preto skôr apológiou týchto podmienok, lebo odvádzajú pozornosť od vlastných príčin zla.

Ani rozum teda nie je podľa etológov úplne slobodný, voľný, nezávislý od inštinktov. Vo vede je oveľa slobodnejší a pre človeka závažnejší, autoritatívnejší než v sociálnej oblasti, kde sa niekedy vôbec nedostáva k slovu. Podľa Lorenza „vzťah k členom vlastného druhu ovládajú u duchovne najvyspelejších živočíchov v oveľa väčšej miere vrozené komponenty a oveľa menej vyššie duchovné činnosti, než ich správanie k vonkajšiemu svetu. Je to, žiaľ, tak isto aj u človeka. Prejavuje sa to v kriklavom rozpore medzi jeho obrovskými úspechmi v ovládaní vonkajšieho sveta a jeho zdrvujúcou neschopnosťou riešiť problémy svojho vlastného druhu“ (9, s. 87). Pritom podľa Lorenza tieto problémy nielenže nie sú ťažšie, ale naopak, sú ľahšie než vedecké problémy ovládania vonkajšieho sveta, presnejšie povedané, prírody. Napríklad rozbitie atómu bolo vraj oveľa ťažšou úlohou než otázka, ako zabrániť ľudstvu, aby sa nevyhubilo atómovou bombou.

Slovom, pri riešení medziludských vzťahov podľa etológov „rozum“ zlyháva, lebo je zablokovaný vrozenými druhovými formami akcie a reakcie. Tu majú ešte slovo inštinkty, rozum nemá voľnosť pohybu, slobodu, tu nie je ešte pre človeka autoritou. Civilizácia, veda a technika vytrhli človeka z jeho prírodného prostredia a spôsobili, že niektoré formy jeho sprá-

vania zastarávajú a strácajú svoj pozitívny vplyv, alebo sa stávajú dokonca negatívnymi. Tak napr. podľa etológov medzidruhová agresivita obracia sa proti vlastnému druhu a vybuchuje v dôsledku činnosti, ktorú Lorenz nazýva premiestnenou reakciou. Lorenz ďalej nepriamo ukazuje, že rozum nie je v sociálnej oblasti zablokovaný, ale podlieha príslušným inštinktom a sám ešte pomáha situáciu komplikovať.

Príčinou kolízie medzi starým a novým v človeku, ktorú spôsobila civilizácia na jednej strane a zotrvačnosť starých foriem sociálneho správania na druhej strane, je podľa Lorenza fakt, že ľudská spoločnosť sa z pôvodne uzavretej stala anonymnou. Človek žil kedysi v malých skupinách, prahorách, v akých žijú dodnes antropoidy a v ktorých sa každý člen poznal s každým.

Dnes sa spoločnosť veľmi rozrástla. To má obrovské negatívne dôsledky pre vzájomný, bezprostredný vzťah ľudí najmä pri výbuchoch ich agresivity, ktorej údernosť sa znásobuje pomocou vedy a techniky. V uzavretej spoločnosti, kde každý pozná každého, ťažšie sa zaútočí na známeho, prípadne na priateľa, než v anonynej spoločnosti na neznámeho. Preto — ako poznamenáva Lorenz — tie z desiatich „božích“ prikázaní, ktoré sa vzťahujú na blížneho, rešpektujeme na základe prirodzeného sklonu. Blížnym je totiž známy, priateľ. Lorenz tu poukazuje na rôznych dosah sociability u jedincov. Tam, kde vzájomná spolupráca nepokračuje, začína sa u človeka podľa neho sféra cudzoty a človek sa mení z blížneho na cudzinca a často na nepriateľa.

V otázke perspektív človeka sa etológovia delia na pesimistov, optimistov a realistov. Pesimisti tvrdia, že človek je najagresívnejší tvor na Zemi, že kultúra len slabo potláča jeho agresivitu. Ak aj nie je občas agresívny, tak len z vypočítavosti, zo strachu atď. Radi sa odvolávajú na Hobbesove výroky, že v prírodnom (a teda aj v prirodzenom) stave vládne „vojna všetkých proti všetkým“, že „člo-

vek je človeku vlkom“, a bol by taký aj v spoločenskom stave, nebyť silnej panovníckej ruky, ktorá ho ovláda. Veď aj tu sa snaží vraj len o znásobenie svojej moci. Optimisti sa zase dovolávajú Rousseauovho tvrdenia, že človek je od prírody dobrý, mierumilovný a že ho kazí len spoločnosť, keď marí jeho rôzne podujatia a keď prekáža uskutočneniu jeho rôznych sklonov a záujmov (frustruje ich), čím v ňom vyvoláva agresívne tendencie. Názory realistov stoja medzi oboma týmito krajnosťami a sú ich dialektickou syntézou. Tvrdia, že človek je agresívny ale aj družný tvor, že ním hýbe „láska“ i „nenávisť“. Podľa nich človek nemá ani čierne, ani ružové perspektívy, nemusí sa vyhubiť, môže zabrániť katastrofe, lebo si to žiada jeho „láska“, ktorá je prejavom jeho pudovej tendencie zachovať svoj rod. Myslíme, pravda, že je veľmi problematické vyvodzovať „lásku“ iba z pudu „zachovania“ rodu. Dialektika by skôr zdôraznila vývinovú tendenciu.

Etológovia (aspoň uvedení realisti) sa hlásia k Darwinovi (Lorenz sa vydáva za „dobrého darwinistu“), no nie jednostrannému, ale dialektickému, u ktorého boj o život údajne zahŕňa nielen boj, ale aj družnosť. Lebo, ako dokazujú, Darwin predpokladá aj ju. Podľa Eibl-Eiblsfeldta potom „sociálna odpudivosť (agresivita) a príťažlivosť (príchylnosť) tvoria u vyšších stavovcov funkcionálnu jednotu“ (2, s. 15).

Spomenutí etológovia aplikujú takto chápané Darwinovo učenie aj na ľudskú spoločnosť, čím sa dostávajú do kolízie s marxizmom, ktorý nepripúšťa, že by prirodzený výber a boj o život platili, ako hovorí Engels, „ako večné prírodné zákony spoločnosti“ (10, s. 249). Podľa Marxa a Engelsa boj o život platí len v kapitalistickej spoločnosti, v ktorej však súčasne platia aj iné špecificky ľudské zákonitosti. Etológia sa týmto svojím výkladom dostáva na pozície sociáldarwinizmu, ktorý biologizuje spoločnosť. V dôsledku uvedeného, pomerne jednoduchého chá-



pania spoločenských vzťahov sa dostáva etológia vo svojich ďalších výkladoch do veľkých ťažkostí. V hierarchizácii napr. vidí tichý, nekrvavý boj medzi schopnejšími a menej schopnými o vedúce miesta v spoločnosti. Ako hovorí Lorenz, „spoločnosť je organizovaná tak, že niekoľkým múdrejším mužom senátu sa priznáva autorita potrebná na to, aby sa nielen robili rozhodnutia pre blaho spoločnosti, ale aby sa aj realizovali“ (9, s. 253). Hierarchizácia vraj vedie k zvýšenému krvnému tlaku, k žalúdočným vredom, k mučivým neurózam atď., ako vysvetľuje Lorenz. Krvavé sociálne revolúcie ako neodmysliteľné zložky doterajšieho vývinu ľudstva a ako následky triednych bojov nemožno vysvetliť len uvoľnením nahromadenej a zahatanej energie inštinktu agresivity, alebo len ako prejavy foriem vnútrodruhovej agresivity, ktoré uvádza etológia. Tieto formy stačia len na spomínané ochorenia. Etológia nemôže správne vysvetliť, prečo po sociálnych výbuchoch, ako boli povstania otrokov v Rímskej ríši, francúzska buržoazná revolúcia a Veľká októbrová socialistická revolúcia, nastali vždy zmeny v etologickom zmysle.

Sociálne revolúcie a medzinárodné vojny majú podľa etológov zväčša rovnakú motiváciu. Je to zase len dôsledok netriedneho pohľadu etológov na spoločnosť, ak príčinu vojen vidia v tom, že človek už nepotrebuje medzidruhovú krvavú agresivitu, a preto prelieva krv príslušníkov vlastného druhu. Jeho inštinkt agresivity vraj aj naďalej rytmicky produkuje svoju energiu. Nemožno súhlasiť ani s tvrdením, že človek zabil človeka až vtedy, keď sa stal pánom pôvodne nepriateľských zvierat. V čase, keď zabil prvého nepriateľa, ešte ani zďaleka neovládal svojich zvieracích nepriateľov. Dejiny ukazujú, že bojoval súčasne na dvoch frontoch, ako ostatne bojujú primitívne kmene dodnes.

V triednej antagonistickej spoločnosti toto zabíjanie neprestáva. Vládnúce vykorisťovateľské triedy sa snažia rozšíriť si

trhy, získať nové surovinové základne atď. na úkor vládnučích tried iných národov. Napadnuté triedy sa bránia a pretože ide o najväčšie, základné životné záujmy, vznikajú krvavé konflikty, vojny.

Príčinou vojen nie je teda len prebytočná agresivita, ale aj rozpínanosť, boj o znovurozdelenie už rozdeleného. Lenin hovorí o prvej svetovej vojne, že to bol boj o znovurozdelenie už rozdelených trhov. Kapitalizmus v imperialistickom štádiu plodí nevyhnutne vojny ako východisko z hospodárskych kríz. „Vojna v rokoch 1914—1918 — píše Lenin — bola na oboch stranách imperialistickou (t. j. dobývačnou, lúpežníckou a zbojníckou) vojnou za rozdelenie sveta, za rozdelenie a znovurozdelenie kolónií, »sfér vplyvu« finančného kapitálu atď.“ (5, s. 9). Potom je pochopiteľné, že vojny sa začali skôr, než sa človek obrátil s nadbytočnou medzidruhovou agresivitou voči vlastnému druhu. Americkí indiáni, Mayovia, Aztékovia a iní zabíjali od pradávna tisíce vojnových zajatcov, vytrhávali im srdcia zo živých tiel, no pritom ani zďaleka sa nevyrovnali s medzidruhovou agresivitou. Zabíjali takto dokonca aj vlastných ľudí, vyvolených ako náboženské obety (4, s. 141).

Pokiaľ ide o etologické stanovisko k morálke, treba povedať, že etológia vidí isté základy morálky už v biologickej sfére a nefunduje ju iba racionálne. Morálka pramení podľa etológie zo zákona zachovania druhu a prejavuje sa prostredníctvom niektorých inštinktov a zábran. Aj mravnosť má teda podľa etológie biologické korene a zakladá sa na činnosti inštinktov a zábran. Ak však etológia venuje veľkú pozornosť skúmaniu charakteru inštinktov, je prekvapujúce, že o zábranách skoro nehovorí, iba konštatuje ich existenciu.

Medzi závažné nedostatky etológie, ktoré je nevyhnutné kritizovať, patrí okrem iných aj jej úplné netriedne stanovisko pri výklade človeka. Veľmi veľa hovorí o boji v ľudskej spoločnosti, avšak jej

pohľad na ňu je netriedny, vidí ju „sub specie agresivitatis“. O triednom boji a jeho dôsledkoch najmä v kapitalistickej spoločnosti ako keby vôbec nevedela. Pri tom tvrdí, že si uvedomuje viaceré nedostatky kapitalistickej spoločnosti a kritizuje ich. Jej prípadná kritika sa takto stáva povrchnou, nepreniká k podstate problému.

Takýto prístup môže čiastočne vysvetliť, ale vôbec nie ospravedlniť fakt, že etológia skúma len tie formy ľudského správania, ktoré má človek spoločné s najbližšími zvieratmi. Je to totiž hladisko akoby „pričné“, a nie „pozdlžné“. Triedny boj je čisto ľudská forma „vnútroduhovej agresivity“, u zvierat neexistuje, ba nenachádzame ho ani vo všetkých ľudských spoločenských formáciách. Neexistoval v prvotnopospolnej a nebude ani v komunistickej spoločnosti. Triedny boj vypadol z úvah etológov. Myslíme, že by bolo potrebné venovať mu pozornosť v rámci špecifického skúmania toho, čo má človek spoločné s celou živou prírodou, vnútroduhovej agresivity. Tu sa už u etológov prejavuje ich buržoázno-triedna obmedzenosť, ktorá im nedovoľuje dôkladne analyzovať problematiku.

Lorenz veľmi zdôrazňuje, že sa nezaujíma o špeciálne zákonitosti ľudskej psychiky ani spoločenského života, ktoré študujú psychológovia. Žiada však, aby sa tieto vedy, ktoré sa vyčlenili z filozofie ako špekulatívne vedy a čiastočne si ešte udržali svoj špekulatívny charakter, dali viac do styku s prírodnými vedami a stali sa tak experimentálnymi a indukčnými vedami. Všeobecnejšou prírodnou vedou, ktorá stojí podľa Lorenza najbližšie k sociológii a psychológii, je etológia. Je to podľa neho špeciálna, a nie všeobecná biologická disciplína, ktorá stojí na rozhraní prírodných a duchovných vied. Sociológia musí na ňu prihliadať tak, ako prihliada fyziológia látkovej premeny na organickú chémiu, chémiu na atómovú fyziku atď. A ako sa fyziológia látkovej premeny neredukuje na organickú chémiu,

tak sa sociológia neredukuje na etológiu. Má vlastný predmet a metódy skúmania; no musí prihliadať na najbližšiu všeobecnú prírodovednú disciplínu, ktorou je etológia.

Teda etológia ako širšia vedná disciplína vraj nechce a nemôže nahradiť špeciálnu ľudskú psychológiu a sociológiu. Tieto disciplíny pri vzájomnom rešpektovaní svojej špeciálnej problematiky a bez nelegálneho zasahovania do svojich oblastí môžu podľa etológov spolupracovať, vzájomne sa informovať. „Keď porovnávacia teória správania dokazuje, že endogénne automatické dráždivé procesy a dedičné podnetové mechanizmy, ako aj predovšetkým ich funkčné poruchy, podmienené domestikáciou, hrajú určitú úlohu aj v ľudskom správaní, je výlučne povinnosťou špeciálnej vedy starať sa o tieto výsledky. Sama porovnávacia teória správania môže len tvrdiť, že tieto záležitosti bezpochyby ovplyvňujú aj ľudské správanie. Ako sa to deje, nemôže povedať už preto, lebo nepozná z vlastnej indukcie mnohé iné, špeciálnejšie osobitné zákonitosti, ktoré vládnu v psychológii a sociológii človeka. Špeciálnejšia veda sa však dopúšťa najhoršieho priestupku oproti zákonom indukčného bádania, keď si tieto veci nevšíma, totiž zrieka sa vedenia“ (9, s. 254).

Etológia sa snaží programovo zdôrazňovať a dokazovať, že v človeku a v jeho správaní je oveľa viac zvieracieho, než sa doteraz myslelo. Jednostranne redukuje všetko špecificky spoločenské v človeku, čo vzniklo hitsorickým vývinom a prácou, na biologické. Myslíme, že v súvislosti s prihliadaním na biologické, prírodné v človeku je potrebné vyzdvihnúť v ňom i v jeho správaní práve to, čo nie je biologické, zvieracie, čo ho robí človekom a na čo poukazuje marxizmus, t. j. spoločenskú prácu a s ňou súvisiacu ľudskú podstatu. Ňou a celou hmotnou a duchovnou kultúrou, ktorá súvisí s prácou, vystupuje človek z ríše zvierat, ňou sa odzvieratštuje, hoci z iných stránok zostáva s touto ríšou pevne spojený.

Spoločným menovateľom názorov etológov na človeka, jeho mravné a sociálne správanie, na medziľudské vzťahy a ich reguláciu v budúcnosti ako aj na ďalšie problémy týkajúce sa človeka a jeho podstaty je biologizmus, ktorý vedie k nevedeckému idealistickému riešeniu spoločenskej problematiky človeka. Na mnohých z týchto názorov budujú aj niektoré sú-

časné buržoázne filozoficko-antropologické koncepcie. Myslíme si preto, že je potrebné aby aj marxistická filozofia, ktorá stavia do centra svojej pozornosti človeka, zaujala k týmto názorom postoj, poukázala na to, čo je v nich z hľadiska vedeckého svetonázoru a vedeckej metodológie prijateľné a kriticky odmietnuť všetko, čo je nevedecké, čo skrýva nebezpečenie idealizmu.

## LITERATÚRA

1. EIBL-EIBLSFELDT, I.: Grudriss der vergleichenden Verhaltensforschung, München 1969
2. EIBL-EIBESFELDT, I.: Liebe und Hass, München 1970.
3. Filosofskije voprosy mediciny i biologii, Kijev 1970—74.
4. HAGEN, V. W. von: Kultúra Mayov, Bratislava 1966.
5. LENIN, V. I.: Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu, Bratislava 1951.
6. LORENZ, K.: Das sogenannte Böse, Wien 1965.
7. LORENZ, K.: Er redete mit dem Vieh, den Vögeln und den Fischen, München 1969.
8. LORENZ, K.: Evolution and Modification of Behavior, Chicago 1967.
9. LORENZ, K.: Über tierisches und menschliches Verhalten I, München 1966, II, München 1967.
10. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy II, Bratislava 1971.